

В. В. Титаренко, Вінниця, Україна / V. V. Tytarenko, Vinnytsya, Ukraine
titarenko_vitaliy@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ КВАЛІФІКОВАНИХ РОБІТНИКІВ ХУДОЖНЬОГО ПРОФІЛЮ У ЗАКЛАДАХ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Анотація. У статті проаналізовано професійну підготовку кваліфікованих працівників у галузі мистецтва. Акцентується увага на здобутті нових професійних навичок, що відповідатимуть вимогам роботодавців, сучасному виробництву згідно з новітніми освітніми стандартами та сфери послуг. Вивчено вміст статей законів України, що регламентують підготовку кваліфікованих фахівців, визначають форми та види освіти. Вказано можливості отримати художню освіту у навчальних закладах України за різними напрямками та кваліфікаціями. Розглядається перелік професій, за якими здійснюється підготовка кваліфікованих робітників художнього профілю. У статті представлені погляди науковців на мистецтво, як один з компонентів культурної освіти. Підкреслюється значення естетичного виховання та розвитку особистості, сучасні підходи щодо реалізації професійної підготовки. Відображається необхідність набуття художнього продуктивного досвіду та оволодіння професією під керівництвом професійних наставників. Розкривається інтерес в Україні до художньої освіти та народних ремесел, зацікавленість у відродженні культурних традицій українського народу в сучасному суспільстві. Вказується вплив декоративно-прикладного мистецтва на розвиток творчості особистості. Проаналізована необхідність реформування професійної освіти в нашій країні, визначено шляхи їх успішної реалізації та необхідність створення нових напрямків художньої освіти. Викладено важливість підвищення конкурентоспроможності фахівців у

сучасних умовах на ринку праці.

Ключові слова: професійна підготовка, кваліфікований робітник, мистецтво, художня освіта, продуктивний досвід.

ANALYSIS OF FUTURE SKILLED WORKERS OF ART TRAINING IN VOCATIONAL EDUCATION ESTABLISHMENTS OF UKRAINE

Anotation. *The analysis of the vocational training of skilled workers in the field of art and the laws of Ukraine, which regulates the training of specialists are presented in the article. The attention is focused on obtaining the new professional skills meeting the requirements of employers and modern industry according to the latest educational standards and services sector. The content of the articles of the laws of Ukraine, which regulate skilled workers' training, determine the forms and types of education are studied. The opportunities to get art education in educational establishments of Ukraine in different directions and qualifications are indicated. The list of professions by which skilled workers of art are trained is considered. The views of scientists on art as one of the components of cultural education are presented in article. The importance of aesthetic education, modern approaches to the implementation of vocational training are considered. The necessity to gain artistic productive experience and mastering a profession under the guidance of professional mentors is represented. The interest in art education and folk crafts, arts and crafts in Ukraine, an interest in revival of cultural traditions of the Ukrainian people in modern society is considered. The influence of arts and crafts on the development of individual creativity is indicated. The necessity to reform vocational education reforming in our country is analyzed and the ways of their successful realization are determined. The necessity of reforming vocational education in our country is analyzed, the ways of their successful realization and the necessity of creating new directions of art education are determined. The importance to increase the competitive ability of specialists in modern conditions on the labor market is presented.*

Key words: vocational training, skilled worker, art, art education, productive experience

Постановка проблеми. Нині в Україні відбуваються економічні зміни, що безпосередньо впливають на сферу культури та галузь мистецької освіти, яка має свої традиції. Однак мистецька галузь потребує в умовах ринкової економіки оновлення та нових підходів до формування конкурентоспроможного фахівця, здатного вирішувати різні завдання культурно-мистецького напрямку згідно з потребами виробництва і вимогами роботодавців.

На думку Л. Герганова характерною рисою ринкової економіки є орієнтація на продуктивну зайнятість, згідно з якою забезпечується поєднання соціально-економічного та педагогічного ефекту, інвестування в розвиток професійної компетентності робітника, модернізація професійного навчання кадрів на виробництві, адаптованого до сучасних вимог ринку праці. В той же час науковцем наголошується, що «продуктивна зайнятість є ключовим принципом формування державної політики в галузі професійного навчання і механізму забезпечення виробництва кваліфікованими кадрами» [1, с.97]. Незалежно від оволодіння будь-якою конкретною професією, сучасний робітник, працюючи на підприємствах різних форм власності, вступає в певні соціально-економічні, виробничі відносини. Діловитість, підприємливість, уміння самостійно приймати рішення, творчо підходити до вирішення виробничих завдань, ефективно працювати в команді на кінцевий результат, чесно і сумлінно ставитись до своєї праці – це риси, які необхідні для того, щоб компетентно діяти в сучасних умовах господарювання і бути конкурентоздатними на ринку праці [2, с.120].

Законодавство України розкриває напрямки підвищення якості, розвитку, популяризації мистецької освіти, заходи відродження традиційного народного мистецтва та народних художніх промислів в Україні.

Реформування культури спрямовано на відновлення взаємозв'язків між професійною сферою галузі культури та мистецтва та культурно-мистецької освітою, на встановлення нових вимог до рівня освіти та компетентностей майбутніх працівників культурно-мистецької галузі. При відновленні зв'язків культурно-мистецької освіти з професійною діяльністю на виробництві відбувається оновлення переліку та змісту професійних кваліфікацій та модернізація кваліфікаційних характеристик професій культурного та мистецького напрямку, приведення їх у відповідність до сучасних вимог і рівнів освіти. Головним у професійній мистецькій освіті є принцип підвищеної ролі виробничої практики.

У навчальних закладах професійної мистецької освіти створюються умови для самоосвіти, удосконалення умінь і навичок протягом всієї професійної діяльності. Проблемам професійної підготовки кваліфікованих робітників приділяють увагу як українські фахівці, так і спеціалісти професійної освіти всього світу. Вони постійно підтверджують важливість її вивчення і вважають за необхідне наближення національних стандартів професійної освіти до міжнародних.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Професійна підготовка кваліфікованих робітників досліджується різними вченими. Проблема підготовки робітників у професійно-технічних навчальних закладах знайшли своє відображення в роботах С. Алексєєвої, О. Аніщенко, С. Батишева, А. Беляєвої, С. Гончаренка,

Р. Гуревича, Т. Десятова, Н. Котляревської, В. Лугового, Б. Мельніченко, Н. Ничкало, А. Новікова, І. Носаченко, С. Петрович, С. Свистун, С. Сисоевої, Л. Сушенцевої, В. Радкевич та ін. Особлива увага приділяється модернізації змісту професійно-технічної освіти, принципам неперервності професійної освіти, формуванню професійної мобільності, творчої активності кваліфікованих робітників, проблемам візуального мислення та творчих здібностей майбутніх фахівців, науковій організації праці у професійно-художніх навчальних закладів. Водночас проблема професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників досліджена недостатньо.

Метою статті є аналіз особливостей професійної художньої освіти та вивчення підготовки майбутніх кваліфікованих робітників художнього профілю в закладах професійної освіти України.

Виклад основного матеріалу. В країнах світу є різні форми та зміст організації професійного навчання на виробництві, але їх об'єднує потреба у новому типі кваліфікованого робітника, здатного працювати на сучасному виробництві в умовах інформаційно-технологічного розвитку в XXI столітті. Як зазначено в Законі України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» (2019) ст. 3 «Професійно-технічне навчання – складова професійно-технічної освіти. Професійне (професійно-технічне) навчання передбачає формування і розвиток професійних компетентностей особи, необхідних для професійної діяльності за певною професією у відповідній галузі, забезпечення її конкурентоздатності на ринку праці та мобільності, перспектив її кар'єрного зростання впродовж життя» [3].

Для оволодіння професією майбутні кваліфіковані робітники проходять виробниче навчання та виробничу практику на виробництві. У ст. 25 визначено: «Професійно-практична підготовка проводиться у навчальних майстернях, на полігонах, на тренажерах, автодромах, трактородромах, у навчально-виробничих підрозділах, навчальних господарствах, а також на робочих місцях на виробництві чи в сфері послуг у таких формах: урок виробничого навчання в навчальному закладі; урок виробничого навчання на виробництві чи в сфері послуг; виробнича практика на робочих місцях на виробництві чи в сфері послуг; переддипломна (передвипускна) практика на виробництві чи в сфері послуг; інші форми професійної практичної підготовки» [3].

Динамічний розвиток у технологічному напрямку і розвиток нових видів послуг актуалізує необхідність зміни навичок, якими повинні володіти кваліфіковані робітники. Аналіз вимог до професійних навичок свідчить, що більшість змін будуть стосуватися професій, які потребуватимуть високої кваліфікації. З цією метою був прийнятий Закон України «Про професійний розвиток працівників» [4], у якому визначено основні напрямки діяльності роботодавців щодо професійного розвитку працівників.

Для виконання завдань щодо покращення якості освіти кваліфікованих робітників розпочата розробка та впровадження сучасних державних стандартів професійної (професійно-технічної) освіти нового покоління на професії, що мають попит на сучасному ринку праці. Відповідно до Закону України «Про професійну (професійно-технічну) освіту» (2019) ст. 32 «Державні освітні стандарти з конкретних професій розробляються на основі державного стандарту професійно-технічної освіти і затверджуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері освіти...» [3].

Концептуальні положення щодо підготовки майбутніх фахівців художніх промислів і ремесел у закладах професійної освіти (ЗПО) художнього профілю знайшли відображення в Законах України «Про освіту» (2017) [5], «Про вищу освіту» (2014) [6], «Про народні художні промисли» (2001) [7], «Про професійну (професійно-технічну) освіту» (2019) [3], а також у Національній доктрині розвитку освіти (2002) [8], в Указі Президента України «Про заходи щодо відродження традиційного народного мистецтва та народних художніх промислів в Україні» (2006) [9]. Ця тенденція відображена в Національній стратегії розвитку освіти на період до 2021 року (2013) [10], Концепції розвитку освіти України на 2015-2025 роки [11], Концепції реалізації державної політики у сфері професійної освіти «Сучасна професійна освіта» на період до 2027 року (2019) [12].

Згідно з Законом України «Про освіту» (2017) ст. 21 «Мистецька освіта передбачає здобуття спеціальних здібностей, естетичного досвіду і ціннісних орієнтацій у процесі активної мистецької діяльності, набуття особою комплексу професійних, у тому числі виконавських, компетентностей та спрямована на професійну художньо-творчу самореалізацію особистості і отримання кваліфікацій у різних видах мистецтва» [5].

Навчальні заклади надають можливості одержати кваліфікації на базі неповної середньої освіти, як необхідність раннього оволодіння професією, так і на базі повної середньої освіти. Стаття 8 Закону України «Про освіту» (2017) визначає види здобуття освіти: Формальна освіта – це освіта, яка здобувається за освітніми програмами відповідно до визначених законодавством рівнів освіти, галузей знань, спеціальностей (професій) і передбачає досягнення здобувачами освіти визначених стандартами освіти результатів навчання відповідного рівня освіти та здобуття кваліфікацій, що визнаються державою. Неформальна освіта – це освіта, яка здобувається, як правило, за освітніми програмами та не передбачає присудження визнаних державою освітніх кваліфікацій за рівнями освіти, але може завершуватися присвоєнням професійних та/або присудженням часткових освітніх кваліфікацій. Інформальна освіта (самоосвіта) – це освіта, що передбачає самоорганізоване

здобуття особою певних компетентностей, зокрема під час повсякденної діяльності, пов'язаної з професійною, громадською або іншою діяльністю, родиною чи дозволяям [5].

Є. Нищук зазначає, що «Реформа освіти дала нам законодавчі норми для мистецької освіти, а розроблення стандартів вищої освіти галузі культури і мистецтва мають відновити якість культурно-мистецької освіти та наблизити її результати до вимог ринку праці, забезпечувати не тільки саморозвиток кожного її здобувача, а й формувати необхідні компетентності» [13]. Для здобувача художньої освіти є важливим естетичне виховання. Відповідно до Рамкової програми ЄС щодо оновлених ключових компетентностей однією з них є «загальнокультурна грамотність. Здатність розуміти твори мистецтва, формувати власні мистецькі смаки, самостійно виражати ідеї, досвід та почуття за допомогою мистецтва. Ця компетентність передбачає глибоке розуміння власної національної ідентичності як підґрунтя відкритого ставлення та поваги до розмаїття культурного вираження інших» [14].

На думку М. Блоха концепція естетичних досліджень Хельги Кемпф-Янсен, вказує на те, як в даний час можна зрозуміти освіту в галузі образотворчого мистецтва в культурній освіті. Її концепція поєднує в собі повсякденний досвід з посиланнями на науку і мистецтво, особливо сучасне мистецтво. Підхід Кемпф-Янсен висуває на перший план проблему галузі образотворчого мистецтва в культурній освіті і вказує можливості, які проникають в інші сфери культурної освіти. «Культурну освіту слід розуміти як самоосвіту з точки зору образотворчого мистецтва, яке відкриває нові погляди на світ речей, способи мислення і уявлення світу, який нас оточує». Також у статті М. Блох визначає: «Крім майстерності і технічних навичок в таких галузях образотворчого мистецтва, як живопис, графіка, інсталяція, перформанс і т. п., можна говорити про художні правила і стратегії, які можна застосувати в рамках образотворчого мистецтва в освітньому контексті для отримання досвіду. У той же час, це завжди особистий досвід і контекстуальний досвід. Таким чином, професіоналізація освіти в області візуальних мистецтв для культурної освіти завжди буде поєднувати в собі обидва аспекти: досвід динамічного художнього вираження і самосвідомості, а також здатність планувати, реалізовувати і відображати художні проекти в контексті їх інституціональної участі. Інституційна участь включає не тільки музеї та галереї, а й усі ті області, які виходять за рамки чисто приватної сфери» (М. Блох [15]).

У закладах професійної освіти (ЗПО), коледжах, інститутах, академіях здійснюється підготовка з різних видів образотворчого мистецтва (живопис, графіка, скульптура), дизайну, декоративного мистецтва, архітектури, реставрації творів мистецтва, мистецтвознавства та арт-менеджменту, театральньо-декораційного мистецтва (Л. Масол [16 с. 61]).

Найбільш відомими осередками художньої освіти на території України є ЗПО у м. Львові та Одеське художнє училище ім. М. Б. Грекова, в яких готують за професіями: народна художня творчість, художня фотографія, живописець, вітражник, флорист, виконавець художньо-оформлювальних робіт, інкрустатор, реставратор декоративно-художніх виробів, художник розпису по дереву, скульптура, художнє оформлення, художнє оформлення середовища. Абітурієнти можуть здобути художню освіту і в інших містах України: Хмельницький, Олександрія, Запоріжжя, Харків, Луганськ, Чернівці, Мелітополь, Івано-Франківськ, Дубно, Кам'янець-Подільський, Чернівці, Донецьк, Вінниця за професіями художнього профілю: реставратор декоративних штукатурок і ліпних виробів, реставратор декоративно-художнього фарбування, дизайн, образотворче та декоративно-прикладне мистецтво, монтажник експозиції та художньо-оформлювальних робіт, художнє оформлення спектаклю, дизайн середовища, графічний дизайн, декоратор вітрин, оформлювач вітрин, приміщень та будівель. Випускники ЗПО здатні розв'язувати завдання різної складності.

Професійна підготовка майбутніх фахівців здійснюється на основі примноження культурних традицій. На сучасному етапі розвитку освіти акцент робиться на вихованні особистості, здатної спрямувати свою життєдіяльність у напрямку гуманістичного розвитку суспільства й саморозвитку на основі засвоєння національних і загальнолюдських цінностей.

Орієнтуючись на гармонізацію інтересів особистості та суспільства у професійній мистецькій освіті Л. Масол [16 с. 43] виокремлює такі пріоритетні завдання: активізація творчого потенціалу студентів, розвиток критичного мислення, мобільності через освоєння різних видів художньої діяльності, що дозволить майбутньому фахівцю перекваліфіковуватися на суміжні професії відповідно до потреб культурної практики. Соціальна активність і професійна відкритість як важливі постулати мистецької освіти в Україні забезпечуються зв'язком навчання та практики, що є наріжним каменем діяльності мистецьких навчальних закладів.

Аналізуючи дослідження І. Зимньої, О. Ільєнко зазначає, що суть особистісного підходу, яка сформульована І. Зимньою, полягає в тому, що навчання – це «суб'єктно орієнтована організація й управління педагогом навчальною діяльністю учня при вирішенні ним спеціально організованих навчальних завдань різної складності й проблематики. Ці завдання розвивають не тільки предметну та комунікативну компетентність учня, а й його самого як особистість» (О. Ільєнко [17 с. 148]).

М. Масол у своєму дослідженні вказує, що освітній процес у мистецьких навчальних закладах заснований на принципах: особистісного підходу, корелятивних зв'язків між різними спеціальностями,

наставництва, значної ролі творчої, зокрема соціокультурної практики. У ЗПО художнього напрямку передбачено введення наставництва. На її думку «набуття продуктивного досвіду в галузі мистецтва, що викликано необхідністю постійних експериментальних пошуків, відбувається під керівництвом досвідчених викладачів-наставників» (Л. Масол [16 с. 44]). Продуктивний досвід здобувається у культурній сфері традицій, звичаїв та культури: музика, література, живопис тощо». Мистецтво є джерелом набуття досвіду протягом життя, тому М. Блохм погоджується з думкою Крістін Хайль про те, що «мистецтво є одним з декількох напрямків у культурній освіті. Скрізь, де мистецтво, творчість і повсякденне життя стикаються продуктивно і пов'язані один з одним, відкриваються нові простори сприйняття і знання. Галузі мистецтва, творчості та повсякденного життя продуктивні в своєму розмаїтті. В цьому і полягає продуктивний момент образотворчого мистецтва в рамках культурної освіти» (М. Блохм [15]).

Розвиток професійної мистецької освіти ґрунтується на врахуванні сучасних особистісно орієнтованих і компетентнісних парадигм. Їх упровадження передбачає оволодіння професією та розвиток особистості фахівця художніх промислів і ремесел як творчого суб'єкта професійно-мистецької діяльності, його самореалізацію в культурному середовищі (Л. Масол [16 с. 44]).

Оновлення професійної підготовки фахівців сфери мистецтва та культури передбачає гармонійне поєднання принципів розвитку народного і сучасного декоративно-прикладного мистецтва.

Українське народне і професійне декоративно-прикладне мистецтво набуло широкого визнання у нашій країні та за кордоном. У його предковичних образах, зручних утилітарних формах і динамічних образах орнаменту містяться символи втаємниченої, чарівної природи, складні перипетії нашої історії, особливості побуту, доброта і щедрість душі українського народу.

Декоративно-прикладне мистецтво є важливою складовою системи художньої освіти. Постійно зростає загальний інтерес до нього. Відкриваються нові факультети і відділення у вищих і середніх педагогічних та художніх закладах, організовуються курси підвищення кваліфікації з питань народного мистецтва і народознавства.

Сьогодні в Україні спостерігається хвиля інтересу до народного декоративно-прикладного мистецтва. Відроджуються ремесла, досліджуються традиції, які доповнюються новими сучасними тенденціями та ідеями, проводяться численні виставки та фестивалі народної творчості. Створення готових виробів за кілька годин на майстер-класах перетворюється на хобі, стає розвагою у вихідні дні для багатьох людей. Ці заняття виконують також арт-терапевтичну функцію, створюють позитивний настрій, чому сприяють і екологічні матеріали, з яких виготовляються різні вироби, що важливо для сучасних українців з їх потягом до єднання з природою (Л. Масол [16 с. 66-67]).

Гострою залишається проблема професійної адаптації випускників творчих ВНЗ до суспільно-культурних трансформацій у суспільстві, а випускників ЗПТО до нових господарсько-економічних умов. Виникає необхідність розширити підготовку фахівців «нових культурних професій» (менеджерів, продюсерів, фахівців з реклами, маркетингу, авторського права та ін.) для індустрії дозвілля, роль якої в українському суспільстві значно зросла. Підготовку таких фахівців могли б здійснювати вищі мистецькі навчальні заклади, але вони зосереджені переважно на сфері «академічного мистецтва» (Л. Масол [16 с. 46]).

Висновки. Отож, проаналізоване освітнє законодавство України, що створює правову основу для професійної підготовки фахівців у галузі мистецтва. Розглянуто концепції та підходи, щодо образотворчого мистецтва та культурної освіти, можливі форми здобуття художньої освіти в навчальних закладах України. У статті приділяється увага значенню естетичного виховання для фахівців художньої галузі, впровадженню особистісно орієнтованого підходу в освітній процес та вихованню особистості. Вказана необхідність набуття продуктивного досвіду та ролі професійних наставників. Розкрито значення самоосвіти у галузі образотворчого мистецтва. Надано перелік художніх професій та осередків художньої освіти у містах України. Підкреслено значення народних ремесел, декоративно-прикладного мистецтва в Україні для художньої освіти та гармонійне поєднання народного і сучасного декоративно-прикладного мистецтва при оволодінні професією художнього напрямку. Приділена увага необхідності реформування професійної освіти в нашій країні.

Перспективами подальших наукових досліджень є вивчення підготовки майбутніх кваліфікованих робітників художнього профілю, необхідність розвитку творчої особистості.

Список використаних джерел:

1. Герганов Л.Д. Система профессионального обучения работников морского профиля непосредственно на производстве Украины в контексте единого европейского образовательного пространства: сравнительный анализ: материалы Междунар. науч. конф.; Москва, 2014. С. 97-103
2. Носаченко І. Економічний компонент у підготовці учнів ПТНЗ художнього профілю. Професійно-художня освіта України: Зб. наук. праць / Редкол.: І.А. Зязюн (голова), В.О. Радкевич, Н.М. Чепурна (заступники голови) та ін. Київ; Черкаси: видавництво «Черкаський ЦНТЕІ», 2007. Вип. IV. 250 с. URL: lib.iitta.gov.ua › рх04. С. 119-124

3. Закон України «Про професійну (професійно-технічну) освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
4. Закон України «Про професійний розвиток працівників». URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
5. Закон України «Про освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
6. Закон України «Про вищу освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
7. Закон України «Про народні художні промисли». URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
8. Національна доктрина розвитку освіти (2002). URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
9. Указ Президента України «Про заходи щодо відродження традиційного народного мистецтва та народних художніх промислів в Україні» (2006). URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
10. Національна стратегія розвитку освіти на період до 2021 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
11. Концепція розвитку освіти України на 2015-2025 роки. URL: tnpu.edu.ua › ECTS › proekt_koncepc.
12. Концепція реалізації державної політики у сфері професійної освіти «Сучасна професійна освіта» на період до 2027 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
13. Нишук Є. Культурно-мистецька освіта в Україні: головні напрямки державної культурної політики. Матеріали Міжнародної наукової конференції Культурно-мистецька освіта на сучасному етапі: прагнення, виклики, перспективи. Київ, 2017. URL: mincult.kmu.gov.ua.
14. 10 ключових компетентностей нової української школи. Матеріали сайту Ліцею № 28 Львівської міської ради. URL: www.school28.edu.kit.lviv.ua.
15. Blohm Manfred Ausbildung in Bildender Kunst für Kulturelle Bildung. (2013 / 2012). URL: <https://www.kubi-online.de/artikel/ausbildung-bildender-kunst-kulturelle-bildung>.
16. Масол Л. М., Базелюк О. В., Комаровська О. А., Муромець В. Г., Рагозіна В. В. Мистецька освіта в Україні: розвиток творчого потенціалу в XXI столітті: Аналітична доповідь українською, російською, англійською мовами : наук. видання / за наук. ред. Л. М. Масол. – К. : Ауря Букс, 2012. – 240 с. : іл. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/707897>.
17. Ільєнко О. Л. Особливості особистісно-діяльнісного підходу в дослідженні проблеми конкурентоспроможності фахівця. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. праць [Редкол.: А.В. Сущенко (голов. ред.) та ін.] Запоріжжя: КПУ, 2015. Вип. 41 (94). 575 с. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2015_41_22. С. 147-154